

Bambara ecdadima

Bibliyografi bilgileri ile bana yardım etmiş veya ellerindeki belgelere ulaşmamı sağlamış herkesin adını burada anmam mümkün değil.

Fakat tarihçi ve sosyal bilimler konusunda araştırmacı arkadaşlarım Amouzouvi Akakpo, Adame Ba Konare, Ibrahima Baba Kake, Lilyan Kesteloot, Elikia M'Bokolo, Madina Ly Tall, Olabiyi Yai, Robert Pageard ve Oliveira dos Santos'a özel olarak teşekkür ediyorum.

Bu roman, onlar sayesinde gerçeklikten uzaklaşmadan kurgulandı.

BİRİNCİ BÖLÜM

Gece İnen Söz

1

Segu, içinde sahtekârlığın büyüdüğü bahçe. Segu, ihanet üzerine inşa edilmiş şehir. Segu'yu Segu'da değilken anlat. Segu'dayken Segu'dan söz etme.

Ozanlardan daha önce defalarca duymasına rağmen dikkatini hiç çekmeyen bu şarkı Dousika'nın aklından niçin bir türlü çıkmıyordu? Gebe bir kadının mide bulantısı gibi ısrarcı bu endişenin sebebi neydi? Gündüzün eşiğinde neden kapılmıştı bu korkuya? Dousika, kendisini neyin bekleyebileceğine dair bir işaret, bir belirtir bulmak için gece gördüğü rüyaları dikkatle yeniden düşündü. Ama nafile. Hiçbir atasının ona seslenmediği derin bir uyku çekmişti. Kulübesinin sofasında hasır yer örtüsünde oturuyordu. Sabahları yemekten pek hoşlandığı, kesik süt ve balla karıştırılmış *dèguè*'den¹ bir kaşık aldı. Lapayı fazla sulu bularak sinirlendi, azarlamak niyetiyle baş kadını Nya'ya seslendi. Onu beklerken, tükürüğü özsuyuna karışıp fiziksel ve cinsel gücünü artırsın diye *n'tomi*² diş temizleyicisini sivriltilmiş güzel dişlerinin arasına yerleştirdi.

Nya'dan ses çıkmayınca ayağa kalktı, kulübesinden çıktı ve aile evinde eşlerinin yaşadığı bölümdeki avluya girdi.

1) Darı lapası. [ç.n.]

2) Bambaraca hinhurması. [ç.n.]

Avlu, ıppıssızdı. Bomboş!

Sadece, bembeyaz kum üzerinde, küçük ahşap taburelerin yanında yerde duran darı kalburları.

Dousika bir soyluydu; kraliyet konseyi üyesi, Mansa'nın³ dostu, on civarında meşru erkek çocuğun babası olan bir *yèrèwolo*⁴ idi. Kendi ailesi ve küçük erkek kardeşlerinin aileleri olmak üzere toplam beş ailenin en büyüğü, tüm ailenin reisiydi. Dousika'nın, Segu toplumundaki konumuna yaraşır bir aile evi vardı. Sokak üzerinde heykeller ve üçgen desenlerle süslü dövülmüş topraktan yüksek duvarları, gökyüzüne uzanan emsalsiz yükseklikte kuleleriyle, çok görkemli bir yapıydı. Dış duvarların gerisinde, taraça çatılı bir dizi toprak kulübe bulunuyor ve bu kulübeler art arda sıralanan avlularla birbirine bağlanıyordu. Birinci avluda muhteşem bir dinamit ağacı dikiliydi. Ana gövdesinden aşağıya uzanan elli kadar kök sütunun oluşturduğu yemyeşil bir kubbe tüm avlunun üzerini kaplıyordu.

Bu dinamit ağacı bir anlamda Traorélerin hayatlarının hem şahidi hem de bekçisiydi. Hayata gözlerini açan çok sayıda atanın plasentası onun o güçlü köklerinin arasına gömülmüştü. Kadınlar ve çocuklar onun gölgesi altında oturup birbirlerine masallar anlatır, erkekler aile hayatını etkileyecek önemli kararları orada alırlardı. Ağaç, kuru mevsimde güneşten korur, kışın yakacak odun sağlardı. Gece olduğunda ataların ruhları onun yapraklarının arasında gizlenir, yaşayanların uykularını izlerdi. Atalar memnun değillerse, şifre gibi hem gizemli hem de anlaşılır bir dizi hafif sesle hoşnutsuzluklarını bildirirdi. O zaman tecrübeleri sayesinde bu şifreleri çözebilenler başlarını salları, "Dikkat edin, babalarımız bu akşam konuştu!" derlerdi.

Traorélerin büyük evinin eşiğinden içeri adım atan herkes kimlerle muhatap olduğunu bilirdi. O evdekilerin, kulübelerde yaşayan ve tutsak yüzlerce kölenin çalıştığı, çeşit çeşit tahıl ve pamuk ekili geniş güzel toprakların sahipleri olduğu derhal anlaşılır-

3) Bambara krallarına verilen ad. [y.n.]

4) Yèrèwolo, Bambara dilinde meşru erkek çocuk. [ç.n.]

dı. Kilerlerde, Mansa'nın cömertçe hediye ettiği deniz kabukları⁵ ve altın tozlarıyla dolu torbalar üst üste yığılıydı. Kulübelerin arka tarafında çitlerle çevrili bir alanda, Mağribilerden satın alınmış Arap atları kişniyordu. Varsılığın binlerce işareti görülüyordu. İlk avlu bomboştu halbuki genellikle insanlarla dolu olurdu; hepsi çıplak, bellerinde incilerden ve deniz kabuklarından yapılmış kemerleriyle kız çocukları, pamuklu sicim kemerleriyle erkek çocukları, birkaç soytarının gevezeliklerini veya bir ozanın bir tabak *to*⁶ karşılığında söylediği kahramanlık şarkılarını dinleyerek tahıl öğütüp eleyen ve pamuk eğiren kadınlar... Bir yandan av oklarını hazırlarken ya da tarım aletlerini bileylerken sohbet eden adamlar. Dousika gitgide daha çok öfkelenerek nikâhlı üç karısıyla nikâhsız eşi Sira'nın kulübelerinin bulunduğu ikinci avluya girdi.

Sira'yı hasır yer örtüsünde, terden pırıl pırıl parlayan güzel yüzü acıyla buruşmuş, bitkin bir halde yatarken buldu. Bağırdı:

“Herkes nerede?”

Sira doğrulmaya çalışıp, beceriksiz bir Bambaracayla mırıldandı:

“Nehirdeler, *kokè*”⁷.

Dousika neredeyse haykırarak sordu:

“Nehirde mi? Hepsinin birden ne işi var orada?”

Sira güçlkle cevap verdi:

“Beyaz adam! Coliba⁸ kıyısında beyaz bir adam var!”

Beyaz bir adam mı? Sayıklıyor muydu bu kadın? Dousika'nın bakışları önce onun gevşek düğümlü peştamalının altındaki iri göbeğine indi, ardından korkuyla kaolin ve kil karışımı duvarlara yöneldi. Doğurdu doğuracak bir kadınla yapayalnızdı!

Korkusunu gizlemek için sertçe konuştu:

“Neyin var?”

Kadın özür diler gibi bir sesle kekeledi:

5) Orijinal metinde “cauri”, Latincesi “monetaria moneta” olan bir cins deniz kabuğu Afrika'da yıllarca para yerine kullanılmıştır. [ç.n.]

6) Darı unundan yapılan hamur işi. [y.n.]

7) Kadınların kocalarına hitap şekli; kocalarına isimleriyle hitap etmeleri yasaktır. [y.n.]

8) Nijer Nehri'nin Bambara dilindeki adı. [y.n.]

“Sanırım vakit geldi...”

Dousika, ikinci hamileliğini yaşayan Sira'ya, kadının karnında taşıdığı hayata duyduğu saygıdan aylardır yanaşmıyordu. Aynı şekilde doğum sırasında da ondan uzak durmalı, doğum gerçekleşip kadın bebeğini kucağına aldığı vakit animisti⁹ eşliğinde yanına gitmeliydi. Kadının acı çektiği bir sırada onun yanında bulunması ataları rahatsız etmeyecek miydi? Oradan ayrılarak onu bir başına bırakıp bırakmamakta tereddüt ederken Nya biri sırtına bağlanmış, diğer ikisi çivitmavisi pamuklu peştamalına tutunmuş çocuklarıyla göründü. Dousika gürlledi:

“Neredeydin? Belli ki herkes aklını yitirmiş. Ama sen!”

Nya hiçbir açıklama yapmadan, özür de dilemeden Dousika'nın önünden geçerek Sira'nın üzerine eğildi.

“Ağrı uzun süredir devam ediyor mu?”

Sira fısıldadı:

“Hayır! Biraz önce başladı!”

Dousika, hemen hemen haddini bilmezlik sayılacak böyle bir küstahlığı Nya değil de başka bir kadın yapmış olsa bu duruma katlanamazdı. Fakat Nya ilk karısıydı. Yetkilerinin bir kısmını devrettiği ve bu nedenle onunla eşiti olarak konuşabilen baş kadını¹⁰. Ayrıca Coulibali soyadıyla doğmuştu, bir zamanlar Segu'yu yöneten bir aileye mensuptu. Dousika ne kadar soylu olursa olsun övünebileceği böylesine seçkin bir kökene sahip değildi. Coliba kıyısında bulunan ve çok kısa sürede geniş bir imparatorluğun merkezine dönüşmüş bu şehri, Nya'nın ataları kurmuştu. Kaarta'da hüküm sürenler de onun dedelerinin kardeşleriydi. Dolayısıyla Dousika, karısına büyük bir saygı ve hatta korkuyla karışık bir aşk besliyordu. Kadınların yanından ayrıldı, ilk avluda saraydan gelmiş bir ulakla çarpıştı. Adam hürmetle kendini toprağa atıp yere kapanarak onu selamladı.

“Sen ve gün ışığı!”

Ardından Traoré ailesinin özlü sözünü söyledi:

9) Fransızca orijinali prêtre féticheur; Afrika'da yaygın olarak evrenin ve tüm doğal nesnelerin ruhu olduğuna inanılan dinin temsilcisi, rahip. [e.n.]

10) Orijinal metinde bara muso. [ç.n.]

“Traoré, Traoré, Traoré, uzun soyadlı adam nehirden geçişinin bedelini ödemez.”¹¹

Sonunda getirdiği mesajı ilettili.

“Traoré, Mansa seni acilen saraya çağırıyor!”

Dousika şaşırılmıştı.

“Saraya mı? Bugün konsey toplantı günü değil ki!”

Adam başını kaldırdı.

“Konsey toplantısı için değil. Nehrin kıyısında beyaz bir adam var. Mansa’nın kendisini kabul etmesini istiyor..”

“Beyaz bir adam mı?”

Öyleyse Sira sayıklamıyor muydu? Dousika aslında bu beyazdan bahsedildiğini daha önce de duymuştu. Kaarta’dan gelen atlılar, kendisi kadar bitkin görünen atının terkisindeki bu adamla karşılaştıklarını söylemişlerdi. Yine de bunun, kadınların akşam vakti çocukları eğlendirmek için anlattıkları şu masallardan biri olduğunu zannetmiş ve hiç ilgilenmemişti. Güneş gökyüzünde yükselmeye başladığı için külah şapkasını başına geçirip evinden çıktı.

1797’de 1444 adet –Yaratıcı Tanrı Pemba’nın yeryüzündeki sureti olan kutsal– gübre ağacına sahip Segu, yine aynı isimdeki Bambara Krallığı’nın başkentiydi ve Coliba Nehri boyunca uzanan üç yüz metre genişliğindeki dört mahalleden oluşan devasa bir şehirdi. Segu-Koro’da şehrin kurucu atası Biton Coulibali’nin mezarı bulunuyor, Segu-Sikoro’da Mansa Monzon Diarra’nın sarayı yükseliyordu. Civarda yürüyüş mesafesinde bu derece hayat dolu başka bir yer yoktu. Ana pazar yeri, büyük, kare bir meydandaydı ve dövülmüş toprak çatıları olan ahşap ve hasır duvarlı hangarlarla çevrelenmişti. Kadınlar bu saçakların altında tahıl, soğan, pirinç, tatlı patates, füme balık, taze balık, acı biber, karite yağı, tavuk gibi satılabilecek ne varsa satarlar, zanaatkârlar pamuklu örgü şeritler, sandaletler, at tezekleri, ince oymalı sukabakları gibi ticaretini yaptıkları nesnelere halatlara asarlardı. Pazarın sol tarafında kapalı pazar yeri bulunuyordu. Burada, genç ağaçlardan koparılmış körpe dallarla birbirlerine bağlanmış savaş tutsakları

11) Traorélerin kudretine gönderme yapılmaktadır. [y.n.]

üst üste yığılırdı. Dousika pek aşına olduğu bu görüntülere hiç ilgi göstermiyordu. Asaletinin zedelenmesi tehlikesine rağmen aceleyle yürüyor, soylu ailelerde doğmuş adamlara övgüler düzen şarkılar söylemeye hazır ve nâzır sokak ozanlarını sert bir el hareketiyle susturuyordu.

Segu şanının zirvesindeydi. Kudreti, Bani kıyısındaki büyük ticaret şehri Cenne'ye kadar ulaşıyordu. Çöl sınırındaki Timbuktu'ya kadar her yere korku salıyordu. Tebaası içinde Masina Fûlânileri¹² de yer alırdı ve şehre her yıl, hayvanlardan ve altından oluşan yüklü miktarda haraç öderlerdi. Aslında işler önceden böyle değildi. Yüz-yüz elli yıl önce Segu, Sudan'ın şehirlerinden biri bile değildi. Niangolo Coulibali'nin sığındığı bir kasabaydı ve erkek kardeşi Barangolo biraz daha kuzeye yerleşmişti. Ardından oğlu Biton, suyun ve bilginin efendisi Tanrı Faro ile dost olmuş, onun koruması sayesinde kasabadaki kerpiç kulübeleri, Somono, Bozo, Dogon, Tevârik, Fûlânî, Sarakolo vb. halkların, ismini duyduklarında bile korkuyla titredikleri kibirli bir yapılar topluluğuna dönüştürmüştü. Segu tüm bu halklarla savaşıyor ve böylece pazarlarında sattığı veya tarlalarında çalıştırdığı köleler ediniyordu. Kudretini ve şanını savaştan alıyordu.

Dousika, Mansa onu saraya çağdırtınca korktuğu gibi gözden düşmemiş olduğuna inanıp rahatladığı için böyle acele acele yürüyordu. Saray erkânı içinde, Mansa Monzon Diarra ile olan büyük samimiyetini, özel ilişkilerini, aralarındaki dostluğu, şakalaşmaları ve dayanışmayı kıskanan insanlar vardı. Bunlar, Dousika'nın savaşla ilgili düşüncelerini bahane etmişlerdi. Monzon'un kulağına "Dousika Traoré senin zaferine muhalefet eden tek kişi. Bambaraların savaşmaktan bıktıklarını söylüyor. İçten içe seni ve zenginliğini kıskanıyor. Karısının bir Coulibali olduğunu unutma!" diye fısıldıyorlardı.

Dousika, Monzon'un gözlerinde yavaş yavaş kuşkunun doğduğunu görüyor, bakışları üzerine her yöneldiğinde kendi kendine "Dostum mu yoksa düşmanım mı?" diye soruyordu.

12) Batı Afrika'nın çeşitli bölgelerinde yaşayan topluluk. [ç.n.]

Dousika sarayın avlusuna girdi. Saray, Cenneli yapı ustalarının inşa ettiği olağanüstü bir binaydı. Şehir surları kadar kalın, tuğlalı bir duvarla çevriliydi. Sahilden gelerek köle tüccarlarının kullandıkları kanaldan geçip içeri giren silahlı korumalar, sarayın tek kapısının önünde sürekli nöbet tutuyorlardı. Dousika, konsey toplantılarının yapıldığı salona varıncaya kadar *tondyon*larla¹³ dolu yedi holden geçti. Salonun girişinde, kola cevizleri¹⁴ ve deniz kabuklarından geleceği okumakla meşgul kâhinler oturuyordu. Saray erkânı Mansa'nın huzuruna kabul edilmek için ozanların keyfini bekliyordu.

Monzon Diarra, yüksek bir kerevetin üzerine serili bir sığır derisine uzanmıştı. Sol dirseği, arabesk şekillerle süslü keçi derisi bir yastığa gömülmüştü. Düşünceli görünüyordu. Bir eliyle, başının ortasından çıkıp çenesinin altında birleşen iki büyük saç örgüsünden biriyle oynuyor, diğer eliyle sol kulağındaki halkayı döndürüp duruyordu. Kralı üç köle yelpazeliyordu. Diğer iki köle yakınında çömelmişti. Ağır, altın enfiye kutularında ona sunacakları tütünü küçük havanlarda dövüyorlardı.

Bütün konsey üyeleri oradaydı. Dousika salona en son kendisinin girdiğini görünce öfkelenmişti. Âdet olduğu üzere göğsünü yumruklayarak yerlere kadar eğildi ve ölümcül düşmanı Samaké'nin yanındaki yerine kadar dizlerinin üzerinde sürünerek ilerledi.

Monzon Diarra, annesi Makoro'nun, ozanların şarkılarında hâlâ anlatılan güzelliğine sahipti. Baştan aşağı saygı ve korku uyandırıyor ve babası Ngolo'nun Biton Coulibali'nin torunlarından zorla aldığı krallığın meşruiyeti onda vücut bulmuş gibiydi. Üzerinde, Segu'nun en iyi dokumacılarının elinden çıkmış beyaz pamuklu mintan ve beli geniş kemerli aynı renkte pantolon vardı. Alnını pamuklu bir şerit çevreliyordu. Kaslı kolları kendisini koruyacak hayvan boynuzları ve dişleriyle, bir de şifacıların, içlerine

13) Şehrin kurucusu Biton Coulibali tarafından oluşturulmuş askeri birlikler. [y.n.]

14) Atkestanesini andıran kola meyvesinin çekirdeği. [ç.n.]

Kuran ayetleri yazdığı küçük deri muskalarla doluydu. Bakışlarını Dousika'ya doğru indirerek alaycı bir şekilde sordu:

“Baksana Dousika, seni bu saate kadar kadınlarından hangisi alıkoydu?”

Aşağılık saray dalkavukları topluluğu kahkahalarla güldü. Dousika öfkesini bastırmaya çalışarak özür diler bir sesle cevap verdi:

“Ey Gücün Efendisi, ulağın bana biraz önce haber verdi. Görüyorsun, öyle hızlı yürüdüm ki hâlâ terliyorum..”

Bu kısa aradan sonra, Mansa'nın sözlerini topluluğa iletmekle görevli ozanların şefi Tiétiguiba Danté ayağa kalktı.

“Tanrıların ve insanların efendisi, krallık postunda oturan büyük Mansa Monzon'un sizi çağırmasının bir nedeni var. Nehrin karşı kıyısında, iki kulağı kor odunlar gibi kıpkırmızı olan beyaz bir adam var ve Mansa'nın huzuruna çıkmayı talep ediyor. Bu adam ne istiyor?”

Tiétiguiba bu sözlerin ardından yerine oturdu ve tören âdetlerine göre bir diğer ozan ayağa kalktı. Tiétiguiba, hükümdar ile büyük samimiyetinden ötürü herkesin çekindiği biriydi. Göz alıcı bir kıyafeti vardı. Üzerinde çivitmavisi pamuklu bir gömlek, başında da yırtıcı hayvan tüyleriyle ve deniz kabuklarıyla bezenmiş süslü bir başlık taşıyordu. Bir görevi de casusluk olduğundan her birini değerlendirmek ve rapor tutmak istercesine bakışlarını sırasıyla konsey üyelerinin üzerinde dolaştırıyordu. İkinci ozan da sözlerini bitirince yeniden ayağa kalktı.

“Bu beyaz adam Mağribiler gibi olmadığını söylüyor. Satmak veya satın almak istediği bir şey yokmuş. Yalnızca Coliba'ya bakmaya geldiğini söyledi..”

Bu sözler kahkahalarla karşılanmıştı. Beyaz adamın ülkesinde hiç mi nehir yoktu? Hem bütün nehirler birbirine benzemez miydi? Hayır, bu işte mutlaka bir bityeniği vardı ve beyaz adam ziyaretinin gerçek amacını söylemek istemiyordu.

Dousika söz isteyerek sordu:

“Taşçı kâhinlerle¹⁵ Müslüman kâhinlere danışıldı mı?”

Samaké alçak sesle alay etti.

“Bunun için seni bekleyecek değildik...”

Dousika bir kez daha öfkesini bastırarak sorusunu yineledi.

Tiétiguiba yanıt verdi:

“Hiçbir şey söylemiyorlar!”

Hiçbir şey söylemiyorlar mı? Bu son derece ciddi bir duruma işaretti! Tiétiguiba sözlerine devam etti:

“Bu beyaz adama ne yaparsak yapalım, neticede başka beyazların da buraya geleceğini ve aramızda çoğalacağını söylüyorlar.”

Konsey üyeleri şaşkın şaşkın bakıştılar. Segu’ya yerleşecek ve Bambaraların arasında yaşayacak beyazlar mı? Dost ya da düşman, olacak iş değildi bu! Dousika öne eğildi ve bu kez kendisinden biraz uzakta oturan dostu Koné’ye fısıldadı:

“Sen bu beyazı gördün mü?”

Ne talihsizliktir ki, aslında son derece çocukça sayılacak bu soruyu, salonda hüküm süren derin sessizlikte herkes işitmişti. Mansa yerinden doğruldu, Dousika’ya hitap ederek alayla konuştu:

“Onu görmek istiyorsan Coliba’nın karşı kıyısında. Kadınlar, çocuklar ve *nyamakalalar*¹⁶ da orada...”

Topluluktan bir kez daha dalkavukça kahkahalar yükseldi ve Dousika yeniden alayların ve iğneli konuşmaların hedefi oldu. İşin aslı ona bu şekilde davranmalarının bir sebebi vardı. Bir anlamda ikili bir dil kullanmasından, yani bir yandan savaştan nefret ediyor görünüp diğer yandan savaş ganimetlerinden faydalanmasından, seferlere pek ender katılmasına rağmen zahmetsizce zenginleşmesinden, Mansa ile samimiyetinden ve karısının kraliyet kökenlerinden duyduğu hoşnutlukla herkesi küçümser davranışlarından, kısacası kibirli ve kurumlu biri haline dönüşmesinden ötürü böyle davranıyorlardı. Kimileri onu, şehir topraklarına basmaya bile asla tenezzül etmemiş, soylu adamların en kibirlisi olan babası Falé’ye benzetiyordu. Öyle ki tanrılar onu iğrenç bir ölümle cezalandır-

15) Yere küçük taşlar atarak, oluşan şekillerden geleceği okuyan kâhinler. [ç.n.]

16) Düşük kastlardan insanlar. [y.n.]